

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СОЛОВЙОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
д.е.н., доцент

_____ В.В. Лимар

«_____» _____ 2022 р.

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні
студії»

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:
Фротвейт М. М.,
доктор політичних наук, професор

Оцінка: ____/____/____

(бали за шкалою ЄКТС/ за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Соловйова В. О. Міжнародне співробітництво у сфері збереження культурної спадщини в Україні. Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця 2022.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі досліджено теоретико-методологічні засади поняття культурної спадщини та імплементація в законодавство України міжнародно-правових норм ООН та ЮНЕСКО щодо її охорони. Визначено роль міжнародних організацій в справі охорони культурної спадщини та особливості міжнародного співробітництва України щодо захисту культурних цінностей. Проаналізовано зарубіжний досвід правового забезпечення охорони культурної спадщини та можливості його використання в Україні та розкрито проблеми та визначено стратегію міжнародного співробітництва в у сфері охорони та збереження культурної спадщини.

Ключові слова: *культурна спадщина, культурні та природні пам'ятки, міжнародні організації, об'єкти культурної спадщини, ООН, ЮНЕСКО, Конвенція.*

57 с. Бібліографія: 80 найм.

ABSTRACT

Solovyova V.O. International cooperation in the field of cultural heritage preservation in Ukraine. Speciality 291 International relations, public communication and regional studies. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

In the qualification (bachelor's) work the theoretical and methodological bases of the concept of cultural heritage and implementation of the international legal norms of the UN and UNESCO in the legislation of Ukraine, concerning its protection are investigated. The role of international organizations in the protection of cultural heritage and the peculiarities of international cooperation of Ukraine in the protection of cultural values are determined. The foreign experience of legal support of cultural heritage protection and possibilities of its use in Ukraine are analyzed. Also the problems are opened and the strategy of international cooperation in the field of protection and preservation of cultural heritage is defined.

Keywords: *cultural heritage, cultural and natural monuments, international organizations, cultural heritage sites, UN, UNESCO, Convention.*

57 p. Bibliography: 80 units.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДРНПУ	Державний реєстр нерухомих пам'яток України
НПО	Неприбуткові організації
ОКС	Об'єкти культурної спадщини
ООН	Організація Об'єднаних Націй
УНК ІКОМОС	Український національний комітет міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць
ЮНЕСКО	Міжнародна міжурядова організація об'єднаних націй з питань освіти, науки й культури
ICBS	Міжнародний комітет Блакитного Щита
ICOM	Міжнародна рада музеїв
ICOMOS	Міжнародна рада з охорони пам'яток і історичних місць
ICCROM	Міжнародний дослідницький центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ООН ТА ЮНЕСКО ЩОДО ЇЇ ОХОРОНИ.....	6
1.1. Поняття та види об'єктів культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні....	6
1.2. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство.....	10
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА ПРАКТИКА СПІВРОБІТНИЦТВА ЮНЕСКО ТА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	17
2.1. Роль міжнародних організацій в справі охорони культурної спадщини.....	17
2.2. Особливості міжнародного співробітництва України щодо захисту культурних цінностей.....	24
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ.....	30
3.1. Зарубіжний досвід правового забезпечення охорони культурної спадщини та можливості його використання в Україні.....	30
3.2. Проблеми та стратегія міжнародного співробітництва у сфері охорони та збереження культурної спадщини.....	37
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	47

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається значною роллю міжнародного співробітництва в сучасних умовах і зачіпає найширші верстви населення всієї земної кулі. Важливу роль у цьому процесі відіграє Організація Об'єднаних Націй (ООН) з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), основна мета якої – вирішення проблем щодо збереження Світової спадщини, формування покоління людей у дусі миру, взаєморозуміння та толерантності.

ЮНЕСКО проводить стратегію діяльності та практикує співробітництво на двосторонній та багатосторонній основі, розробляє міжнародну нормативно-правову базу, що дає можливість інтегрувати культурні процеси на міжнародному та національному рівнях.

Події що відбуваються у світі, в країнах та в окремих регіонах показує, що в другій половині XX століття та на початку XXI століття ЮНЕСКО спрямовувала свою діяльність на вирішення гострих проблем взаємовідносин.

Проблема співпраці України з ЮНЕСКО у сфері збереження і охорони культурної спадщини в останні роки набула особливої актуальності.

Прийняття Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону світової культурної та природної спадщини» у 1972 р. дало можливість на міжнародному рівні узгодити порядок збереження та популяризації об'єктів культури і природи, які мають важливе значення не тільки для самої держави, на території якої вони знаходяться, а й для усього людства. Як учасниця Конвенції ЮНЕСКО з 1988 р. Україна взяла на себе ряд зобов'язань забезпечувати охорону об'єктів світової спадщини, які розташовані на її території. Для цього розроблено комплекс заходів, які поєднують міжнародний та внутрішній вектор діяльності держави щодо охорони й збереження об'єктів культурної спадщини.

Сучасні цивілізаційні зрушення в результаті яких стала поява нових загроз для світової культурної спадщини підвищують увагу до цієї проблеми з боку ЮНЕСКО та міжнародних організацій.

Окремі аспекти міжнародного співробітництва у сфері збереження культурної спадщини в Україні висвітлені у численних теоретичних та прикладних дослідженнях, зокрема, В. І. Акуленко, В. О. Бітковського, М. М. Богуславського, Ю. О. Волошина, В. С. Курдюкової, С. І. Кот, Т. В. Мазур, В. С. Шестак та ін. Водночас аналіз зарубіжної і вітчизняної наукової думки засвідчив відсутність комплексного аналізу міжнародної стратегії збереження культурної спадщини людства.

Мета і завдання дослідження. Метою бакалаврської роботи є розробка теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо здійснення аналізу міжнародного співробітництва у сфері збереження культурної спадщини в Україні.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

- здійснити огляд науково-теоретичних поглядів щодо розуміння поняття, видів та об'єктів культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні;
- проаналізувати міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементацію у національне законодавство;
- визначити роль міжнародних організацій в справі охорони культурної спадщини;
- дослідити участь України в міжнародному культурному співробітництві щодо запобігання незаконному вивезенню культурних цінностей та їх поверненню до країн походження;
- проаналізувати зарубіжний досвід правового забезпечення охорони культурної спадщини та можливості його використання в Україні;
- розкрити проблеми та визначити стратегію міжнародного співробітництва в у сфері охорони та збереження культурної спадщини.

Об'єкт дослідження – міжнародні правовідносини у сфері збереження культурної спадщини в Україні.

Предметом дослідження є міжнародне співробітництво у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання у суспільному житті та захисту в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Розроблені в дослідженні теоретичні положення доведені до рівня конкретних пропозицій можуть бути реалізовані у вітчизняній практиці державної політики щодо налагодження співробітництва України з міжнародними організаціями у сфері збереження культурної спадщини в Україні.

Апробація результатів дослідження

Публікація наукової роботи «Особливості функціонування механізму ЮНЕСКО» у збірнику матеріалів конференції «Травневі студії 2020: історія та міжнародні відносини», яка відбулась 24 квітня 2020 року.

Структура та обсяг бакалаврської роботи відповідає меті та поставленим завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел 80 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття, види та система об'єктів культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні

В літературі існує велика кількість визначень поняття «культурна спадщина», що ґрунтуються на різних методологічних підходах. Як об'єкт дослідження культурна спадщина має минуле, сучасне і майбутнє. До минулого відносять цінні матеріальні і нематеріальні твори людської діяльності, що зберігаються й передаються наступним поколінням. На думку В. Д. Холодок [66, с. 14], в сучасних умовах важливим є використання культурної спадщини з залученням до життя суспільства відповідних стратегій, проектів і різноманітних підходів для того щоб зберегти її та передати майбутнім поколінням.

Проте сьогодні не існує єдності при застосуванні та розумінні понять у сфері використання та охорони та історико-культурної спадщини. Основною проблемою реалізації культурної функції у даній сфері є внутрішня суперечливість понятійного апарату.

Як зауважує С. Кот, до початку XIX ст. під терміном «пам'ятка» розуміли лише музейні експонати. Пізніше було доведено, що термін «пам'ятка» значно ширший ніж термін «пам'ятник», і під ним слід розуміти предмети матеріальної та духовної культури, що мають історичне, наукове або художнє значення. Визначення «пам'ятка історії та культури» є базовим, та за своїм змістом охоплює термін «пам'ятник» у розумінні найбільш визначних архітектурно-монументальних споруд що побудовані на честь подій чи осіб [27, с. 27]. Такий узагальнений підхід до трактування поняття «пам'ятка» надає можливість зберегти уявлення про ціннісні надбання народу та є важливим

історичним джерелом, що має особливе значення для вивчення історичного процесу.

Отже, сформована науковцями система пам'ятознавчої термінології зафіксувала певне розмежування та взаємодію вказаних термінів. Під терміном «пам'ятник» слід розуміти скульптурні чи архітектурні споруди, що встановлені з метою увічнення певної події чи на честь історичної особи, надгробків тощо. Термін «пам'ятка» – об'єкт історико-культурної спадщини національного або місцевого значення, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

М. Білинська визначає культуру як сукупність матеріальних, предметно-речових надбань репрезентуючи при цьому лише однобічну сутність цього суспільного явища. Дослідниця трактує, що культура – це сукупність матеріальних та духовних досягнень, здобутків суспільства що є проявом позитивних результатів цілеспрямованої діяльності людей: насамперед з речовими, предметними результатами (архітектурні споруди, технічні конструкції, твори мистецтва) [5, с. 328].

За твердженням В. Бітковського пам'ятки історії та культури є ніщо інше як явище культури. Вони можуть бути одночасно й історичним джерелом, і естетичним взірцем, а культура за висловом дослідника, поняття надто широке щоб бути генерованим лише пам'ятками. Пам'ятка культурної спадщини – це об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (далі – ДРНПУ) [6, с. 21].

Цінною видається думка О. Р. Копієвської. Культурну спадщину дослідниця визначає як «сукупність усіх матеріальних і духовних культурних досягнень суспільства, його історичний досвід, соціальний капітал, що зберігається в арсеналі національної пам'яті» [23, с. 25].

На підставі аналізу основних нормативно-правових документів у сфері використання та охорони об'єктів культурної спадщини В. Шестак поняття культурної спадщини було уточнено як «сукупності матеріальних та нематеріальних культурних цінностей, які визнані державами, спільнотами,

групами й у деяких випадках – окремими особами» [67, с. 953].

Визначення цього поняття перше було чітко окреслене у «Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини». У ст. 1 цієї конвенції поняття матеріальної культурної спадщини класифіковане за трьома категоріями [21, с. 42]:

а) ансамблі (групи самостійних або об'єднаних будівель, архітектура, спільність або зв'язок з пейзажем яка становить значну універсальну цінність);

б) пам'ятки (монументальної скульптури та живопису, твори архітектури, елементи або структури, що мають значну універсальну цінність);

в) визначні місця, твори людини або спільні твори людини і природи, а також зони, що включають археологічно визначні місця та становлять значну універсальну цінність з погляду історії, естетики, етнографії або антропології.

Перелічене формулювання може застосовуватися для визначення внутрішнього складу матеріальної культурної спадщини та для організаційних цілей, але не відображає його роль і місце в сучасному світі, тобто зміст терміну «культурна спадщина» приблизно відповідає наповненню, яке в сучасній туристичній практиці охоплюється поняттям «історико-культурні ресурси» [21, с. 43].

За твердженням більшості науковців поняття культурна спадщина це – пам'ятки історії та культури, історико-культурні території і об'єкти, які відіграють значну роль у процесі збереження і розвитку самобутності народів, їх внеску у світову цивілізацію, підкреслюючи тим самим існуючий історичний зв'язок нового та давнього, часову спадковість [7, с. 10].

Досить часто в конвенціях та інших документах Ради Європи, висловлюваннях наукової спільноти, зустрічається поняття «культурна спадщина» та «культурні цінності», які потребують певної конкретизації. М. Богуславський їх прирівнює, С. Кот, В. Акуленко обстоюють точку зору, що ці

поняття є близькими за значенням, але не тотожними, їх зміст постійно змінюється залежно від означеного предмета регулювання в конвенціях і рекомендаціях ЮНЕСКО, Ради Європи [7, с. 11].

Закон України «Про культуру» [51] розмежовує поняття «культурні цінності» та «нематеріальна культурна спадщина». У ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» зазначено, що під поняттям «культурні цінності» слід розуміти об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають історичне, етнографічне, художнє, та наукове значення і підлягають відтворенню, збереженню та охороні [48].

У науковій літературі терміни «пам'ятки культурної спадщини» й «об'єкт культурної спадщини» використовуються як синоніми [24, с. 35]. Вказані терміни відповідають міжнародному законодавству [44, с.74].

На сьогоднішній день, пам'ятка сприймається як частина тієї території де вона виникла або з якою історично пов'язана. Закон України «Про охорону культурної спадщини» у ст. 2 визначає класифікацію об'єктів культурної спадщини, яка ділиться за двома критеріями [52]:

- за видами: археологічні; історичні; об'єкти архітектури та містобудування; об'єкти монументального мистецтва; об'єкти ландшафтні; садово-паркового мистецтва; об'єкти науки і техніки.
- за типами: визначні місця; комплекси (ансамблі); споруди (витвори).

Варто зазначити, що за видами об'єкти культурної спадщини поділяються на такі як [52]:

- археологічні: рештки життєдіяльності людини;
- історичні: будинки, споруди, їх комплекси, окремі поховання та некрополі, визначні місця, які пов'язані з особливо важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;
- об'єкти монументального мистецтва: твори образотворчого мистецтва як самостійні, так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними ансамблями;

- об'єкти архітектури та містобудування: історичні вулиці, квартали, центри, площі, архітектурні ансамблі, залишки давнього планування та забудови, окремі архітектурні споруди та пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва;
- об'єкти садово-паркового мистецтва: поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;
- ландшафтні: природні території, які мають історичну цінність;
- об'єкти науки і техніки: надзвичайні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи.

З наведеного аналізу наведених визначень об'єктів культурної спадщини слід зауважити, що класифікація вказаних об'єктів не є вичерпною і їх перелік може поповнюватися з урахуванням розвитку культури [40, с.16].

Отже, культурна спадщина становить досягнення різної давності, що переходять до нових поколінь у нові епохи, це не тільки пам'ятки культури та історії, а й навколишнє середовище, унікальні історико-ландшафтні території. З часом відбувається інтеграція об'єктів культурної спадщини в життя сучасного суспільства. Об'єкти, що належать до культурної спадщини є різноманітними та поділяються за двома критеріями: типами і видами.

1.2. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство

Сьогодні на перший план політичного життя багатьох держав світу виходить проблема захисту культурних прав людини. При цьому держави світу об'єднують зусилля з метою пошуку ефективних механізмів збереження культурної спадщини [13, с. 143]. Тому питання захисту об'єктів культурної спадщини та забезпечення культурних прав особи та людства стали предметом правового регулювання багатьох універсальних та регіональних міжнародних договорів, розроблених Організацією Об'єднаних Націй, її спеціалізованими

установами, Радою Європи, нормотворчими інститутами Європейського Союзу [11, с. 35].

Договір щодо охорони художніх і наукових закладів та історичних пам'яток від 15 квітня 1935 р, його ще називають Пактом Реріха, став першим міжнародним документом з охорони культурних цінностей. В ньому закладено основи законодавчого забезпечення охорони пам'яток у випадку військового конфлікту на міжнародному рівні [30, с. 39].

Спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) була створена 4 листопада 1946 р. Її основним завданням є координація міжнародного співробітництва щодо збереження, відродження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, сприяння поверненню втрачених культурних цінностей країнам їхнього походження.

За роки свого існування даною установою було розроблено 22 міжнародних конвенції та багатосторонніх договорів, більше 30 рекомендацій та декларацій, що регулюють міжнародну діяльність у сферах освіти, науки і культури [30, с. 40].

Гарантії захисту культурних прав людини та громадянина містяться в Загальній декларації прав людини, прийнятою Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року. У статті 22 Декларації наголошено, що кожна людина має право на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у культурній галузі за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва. Стаття 27 Декларації наголошує, що кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства та втішатися мистецтвом [14].

Норми Загальної декларації прав людини стали основоположними для пактів про права людини, прийнятих ООН. Прикладом може бути Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. [14], який визнає за всіма народами право на самовизначення та вільний культурний розвиток. Ст. 3 Пакту наголошує, що держави-учасниці беруть на себе зобов'язання,

забезпечувати рівне право для чоловіків і жінок користуватися культурними правами, а також заохочувати й розвивати співпрацю в культурній сфері.

Україна, як член ЮНЕСКО з 1954 року приймає активну участь у роботі Організації та стала стороною багатьох її актів.

Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту («Гаазька конвенція») та Виконавчий Регламент (1954 р.) стала першим документом ЮНЕСКО, який регулював питання захисту культурної спадщини. Конвенція поєднує різні норми, що передбачають охорону культурних цінностей під час збройного конфлікту. Держави, які уклали цю угоду виходили з того, під час Другої світової війни культурним цінностям було завдано велику шкоду, а постійний розвиток військової техніки створює серйозну загрозу їх руйнування. В Преамбулі Конвенції міститься три положення, які стосуються збереження культурної спадщини: по-перше, збиток, що спричинено культурним цінностям будь якого народу, є шкодою для культурної спадщини всього людства; по-друге, країни-учасниці Конвенції повинні вживати «всі можливі заходи для захисту культурних цінностей»; по-третє, з метою забезпечення захисту культурних цінностей такі заходи мають розроблятися та вживатися ще в мирний час шляхом втілення як національних, так і міжнародних проектів [18].

В Конвенції подано найбільш універсальне визначення культурних цінностей. Відповідно статті 1 культурними цінностями незалежно від їх походження і власника є три групи об'єктів:

1 група: цінності, рухомі або нерухомі, які мають суттєве значення для культурної спадщини (пам'ятники архітектури, мистецтва чи історії, релігійні або світські, археологічні місця розташування, архітектурні ансамблі, які представляють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного чи археологічного значення, наукові колекції або важливі колекції книг, архівні матеріали або репродукції цінностей;

2 група: будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, такі, як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження в разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей;

3 група: центри, в яких є значна кількість культурних цінностей (укриття, призначені для збереження культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, центри зосередження культурних цінностей і інші нерухомі культурні цінності, що мають дуже велике значення для культурної спадщини народу) .

Важливим документом ЮНЕСКО є Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності. Україна ратифікувала цей документ 10 лютого 1988 року. В ньому зазначено, що обмін культурними цінностями між країнами світу збагачує культурне життя всіх народів. Основним обов'язком для всіх держав є охорона культурних цінностей на своїй території від крадіжок, незаконного вивезення і таємних розкопок. В Конвенції зазначено, що охорона культурних цінностей може бути ефективною лише тоді, коли вона організована як на національному так і на міжнародному рівнях та потребує плідної співпраці між державами [71].

Заходи розроблені ЮНЕСКО щодо забезпечення правових механізмів охорони та збереження культурної спадщини призвели до створення правового акта Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, прийняту 16 листопада 1972 року. Україна ратифікувала Конвенцію 4 жовтня 1988 року [33, с. 110].

Україна проводить активну діяльність щодо імплементації міжнародних норм і стандартів у сфері захисту культурної спадщини в національне законодавство. 19 червня 2018 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо збереження пам'яток культурної спадщини, відповідно якого визначено такі поняття: об'єкт всесвітньої спадщини видатна універсальна цінність, номінування об'єкта

культурної спадщини, до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО тощо [10, с. 37].

Зміни до вказаного Закону активізували роботу щодо номінування національних об'єктів до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На сьогоднішній день Список містить ряд архітектурних комплексів і пам'яток нашої держави, а саме: Собор святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська лавра (1990 р.), ансамбль історичного центру Львова (1998 р.), дуги Струве (15 липня 2005 р.), архітектурний ансамбль «Резиденція митрополитів Буковини і Далмації» (2011 р.), стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (2013 р.), Дерев'яні церкви карпатського регіону України та Польщі (2013 р.), давні та букові праліси Карпат та інших регіонів Європи (13 липня 2017 р.) [43]. У 2020 р. до переліку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО український уряд запропонував додати ще 17 [65].

Також важливу роль відіграє й Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 2 листопада 2001 р. та ратифікована Україною 20 вересня 2006 р. В Конвенції визначено значення підводної культурної спадщини що є складовим елементом культурної спадщини історії народів і націй та людства в цілому [21].

Значну роль для збереження нематеріальної культурної спадщини відіграють Рекомендації ЮНЕСКО, Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття, Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Учасники визнають наявні загрози та взаємозалежність матеріальної та нематеріальної культури, що можуть призвести до зникнення чи погіршення нематеріальної культурної спадщини, як це може статися і в ситуації з матеріальною та культурною спадщиною.

До Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України (станом на 01.09.2020 р.) включено 26 елементів НКС:

1. Великодне гуляння «Водити Володара» в селі Розкошівка Теплицького району Вінницької області.
2. Бортництво.

3. Борщівська народна вишивка.
4. Гуцульська коляда та плеси Верховинського району Івано-Франківської області.
5. Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ.
6. Карпатське ліжникарство.
7. Козацькі пісні Дніпропетровщини.
8. Кролевецьке переборне ткацтво.
9. Культура приготування українського борщу.
10. Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик».
11. Олешнянське гончарство Чернігівщини.
12. Опішнянська кераміка.
13. Орнамент – кримськотатарський орнамент та знання про нього.
14. Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX – XXI ст.
15. Пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області.
16. Технологія виготовлення «воскових» вінків на Вінниччині.
17. Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області.
18. Технологія створення клембівської сорочки «з квіткою».
19. Традиції рослинного килимарства селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області.
20. Традиція гуцульської писанки.
21. Традиція декоративного розпису села Самчики.
22. Традиція Косівської мальованої кераміки.
23. Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області.
24. Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки.

25. Традиція приготування ет аяклан (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя.

26. Художнє дереворізьблення Чернігівщини [43].

Крім зазначених документів, Україна є стороною низки інших актів ООН та ЮНЕСКО що спрямовані на міжнародно-правовий захист культурної спадщини. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження передбачає захист й охорону тих форм культурного самовираження, яким загрожує зникнення. Україна розробляє законодавчі і підзаконні акти, які покликані привести законодавчу базу України у відповідність до міжнародних норм і стандартів пам'яткоохоронної діяльності [41, с. 38].

Отже, спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО проводить значну роботу щодо координації міжнародного співробітництва у сфері збереження, відродження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини та сприяє поверненню втрачених культурних цінностей. Україна як член ЮНЕСКО з 1954 року веде активну роботу у сфері захисту культурних цінностей. Україною ратифіковано ряд міжнародних конвенцій з метою протидії знищенню, руйнуванню і викраденням об'єктів культурної спадщини українське законодавство але сьогоденні проблеми в нашій державі потребують подальших змін.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПРАКТИКА СПІВРОБІТНИЦТВА ЮНЕСКО ТА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

2.1. Роль міжнародних організацій в справі охорони культурної спадщини

Україна постійно налагоджує співпрацю з міжнародними організаціями у сфері охорони та збереження культурної спадщини. Як було уже зазначено в попередньому розділі, що з 12 травня 1954 р. наша держава є членом унікальної міжнародної організації ЮНЕСКО. Ця організація здійснює великий вплив на формування державної політики країн-учасниць та здійснює масштабні інформаційні, культурні, освітянські та наукові програми [16, с. 7].

Головне завдання ЮНЕСКО – ідентифікація, захист, збереження та передача майбутнім поколінням культурної та природної спадщини усього світу [55, с. 209].

При ЮНЕСКО створено Міжурядовий комітет охорони світової культурної та природної спадщини, який складає, обновлює та публікує «Список всесвітньої спадщини», тобто список пам'яток культури і природи, якщо вони відповідають статтям 1 і 2 Конвенції «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» [45, с. 127].

Будучи членом ЮНЕСКО Україна активно сприяє розширенню міжнародного співробітництва у сфері науки, освіти і культури та приймає участь у програмній діяльності Організації [12, с. 2].

Щоб реалізувати довгострокові програми ЮНЕСКО в Україні діють національні комітети, комісії та міжнародні центри [16, с. 8].

Слід згадати, що Україна у 1993 р. стала ініціатором розробки «Програми культури миру». Програма лягла в основу переорієнтації діяльності ЮНЕСКО в напрямку зміцнення її ролі у формуванні психології культури миру, клімату довіри і толерантності.

Україна здійснює активну роботу щодо ширшого представлення визначних українських пам'яток у Списку всесвітньої спадщини.

Співробітництво України з ЮНЕСКО сприяє розвитку міжнародного співпраці українських інституцій та інтеграції національного інтелектуального потенціалу в світові науково-технічні та культурно-освітні процеси. Країни, що об'єднані в ЮНЕСКО ідеями миру працюють на благо і процвітання всього людства [57].

Провідну роль у сфері охорони культурної спадщини в Україні відіграє Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (далі – ICOMOS, українською – ІКОМОС). ІКОМОС як міжнародна організація була заснована 1965 року у Варшаві та покликана забезпечити захист, використання, збереження та презентацію пам'яток, архітектурних ансамблів і визначних місць [38, с. 14].

ІКОМОС співпрацює з ЮНЕСКО, Міжнародним дослідницьким центром зі збереження та реставрації культурних цінностей (Римським центром) й іншими організаціями, які мають подібні завдання.

Одним із пріоритетних завдань ІКОМОС є вироблення й ухвалення міжнародних документів щодо захисту, збереження і презентації об'єктів культурної спадщини. ІКОМОС розробляє декілька видів документів, у тому числі хартії, настанови, резолюції, декларації та рекомендації [35, с. 33].

Базовим документом ІКОМОС є Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія), прийнята у 1965 р. [78]. Особливу увагу у Венеціанській хартії звертається на необхідність чіткого документування охоронних і реставраційних робіт, а також проведення археологічних розкопок. Відповідно Хартії документація повинна містити усі етапи робіт з їх фотофіксацією, зберігатися в архівах та бути доступною для дослідників тощо [76]. При цьому відповідні рішення ухвалюються не однією особою, а колективом фахівців. Зняті настінні розписи повинні бути повернуті на автентичне місце.

Ряд документів ІКОМОС пов'язані із впливом урбанізації на населені пункти, зокрема загрозою втрати ними свого історичного вигляду. До таких документів слід віднести Міжнародну хартію про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) 1987 р. Хартія доповнює Венеціанську хартію та визначає методи, засоби й цілі які необхідні для збереження характерних рис історичних міст [69]. Вашингтонська хартія до цінностей що підлягають охороні відносить:

- а) форму міста, яка визначається мережею вулиць і їх розплануванням;
 - б) зв'язок між різними міськими просторами: забудованими, вільними та озелененими;
 - с) форму і вигляд споруд;
 - д) зв'язки міста з навколишнім середовищем, природним і створеним людиною;
 - е) різні призначення міста, набуті ним під час історичного розвитку [69].
- Т. В. Мазур зазначає, що успішна охорона цінностей міста неможлива без залучення усіх його мешканців та культивування усвідомлення цієї важливої місії з покоління в покоління. При цьому акцент зроблено не на примусі, а на вихованні відповідного ставлення до цінностей зі шкільного віку й заохоченні діяльності пам'яткоохоронних організацій [35, с. 34].

Керівні принципи, щодо збереження та реставрації будівель архітектурної спадщини, прийняті Генеральною Асамблеєю ІКОМОС у 2003 р. [42, с. 111]. Також важливе місце в нормотворчій діяльності ІКОМОС посідають Принципи, яких необхідно дотримуватися при збереженні дерев'яних споруд, прийняті Генеральною Асамблеєю ІКОМОС 2009 року [80]. Принципи враховують особливу небезпеку для дерев'яних споруд, пов'язану із старінням матеріалу, та його вразливістю через таких природних факторів як пожежа, повінь, пошкодження грибками та комахами та ін. Як і випадку з реставрацією, будь-яким роботам із дерев'яними спорудами мають передувати чітка документальна фіксація. Обов'язковим є використання того самого типу інструментів,

механізмів та способів стикування, які використовувалися під час спорудження автентичного об'єкта тощо.

Окрему увагу ІКОМОС приділяє розробленню документів, що спрямовані на захист традиційного середовища й традиційного будівництва. Згідно з Міжнародною хартією про спадщину традиційного будівництва, ратифікованою Генеральною Асамблеєю ІКОМОС 1999 року, «спадщина традиційного будівництва має важливе значення, тому що вона є основним вираженням культури певної спільноти, зв'язків зі територією і водночас вираженням культурної різноманітності світу» [42, с. 108].

Отже, Хартія дає чіткі настанови починаючи від мінімального втручання в традиційні будівлі та окремої будівлі, та дотримання за необхідності такого втручання аж до передачі технологій традиційного будівництва новим поколінням майстрів, застосування матеріалів, пов'язаних із традиційними формою, кольором, текстурою, просвіти населення щодо підтримання й охорони традиційної культурної спадщини [35, с. 34].

Директивні та рекомендаційні документи вироблені ІКОМОС все частіше використовуються під час підготовки міжнародних пам'яткоохоронних документів ЮНЕСКО, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Ці документи використовуються під час розроблення й удосконалення пам'яткоохоронного законодавства окремих країн та є правовою основою діяльності національних комітетів ІКОМОС.

Активну позицію у сфері охорони культурної спадщини, займає Український національний комітет ІКОМОС (далі – УНК ІКОМОС). УНК ІКОМОС – громадська організація зареєстрована 11 липня 1994 р. Свою діяльність вона проводить відповідно до Статуту комітету [60]. Мета УНК ІКОМОС – сприяти охороні, реставрації та використанню пам'яток, ансамблів і визначних місць та захист економічних, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів своїх членів. Статут організації передбачає індивідуальне, колективне та почесне членство [60].

УНК ІКОМОС здійснює науково-експертну діяльність, аналізує вплив містобудівних перетворень на пам'ятки, надає висновки зацікавленим установам та державним органам [37, с. 189]. Особлива увага приділяється містобудівним, архітектурним, ландшафтним та іншим перетворенням у буферній зоні пам'яток культурної спадщини, що включені до Списку всесвітньої спадщини. Члени УНК ІКОМОС постійно виступають за внесення змін до законодавства, надають власні пропозиції щодо вдосконалення правового захисту пам'яток культурної спадщини [38, с. 14]. Експерти УНК ІКОМОС неодноразово виступали проти проекту Закону України «Про охорону і збереження нерухомої культурної спадщини» [52]. Зауваження стосувалися саме порушень норм і принципів, розроблених ІКОМОС. Зокрема, йшлося про суперечність хартіям організації таких положень національного законопроекту, як реставраційна реконструкція, що стосується «зведення достовірної копії втраченого об'єкта культурної спадщини на його історичному місці за реставраційною методикою на основі автентичних залишків (частин, підмурків) з метою відновлення містобудівної цілісності історичного середовища або відродження історичного символу народу» [77].

Після внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» роль УНК ІКОМОС істотно зросла. За рекомендацією УНК ІКОМОС номінація об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО здійснюється центральним органом виконавчої влади [77].

Активну участь Україна бере у роботі Міжнародної ради музеїв (далі – ІСОМ). Це міжнародна громадська організація створена в 1946 р. під егідою ЮНЕСКО. Український комітет ради музеїв «ІКОМ» (далі – ІКОМ України), створений в 1992 р. і є неприбутковою громадською організацією. Дані організації в своїй діяльності регулюються Статутом Міжнародної ради музеїв ІСОМ та Статутом Всеукраїнської громадської організації «Український комітет ради музеїв «ІКОМ», міжнародним та національним законодавством [59]. Основна мета діяльності ІКОМ України – розвиток музейної справи, впровадження фахових та етичних стандартів музейної діяльності, захист

професійних інтересів своїх членів тощо. Членами ІКОМ України можуть бути: інституційні члени – фізичні особи, яких об'єднує спільне місце роботи в музейних установах, організаціях, робота яких пов'язана із музейною діяльністю; індивідуальні члени; члени-студенти; почесні члени. Загальні збори скликаються Президією ІКОМ України за необхідності не рідше одного разу на рік [58].

ІКОМ України тісно співпрацює з Міжнародною радою музеїв для захисту національної культурної спадщини. Прикладом може бути те, що Міжнародна рада музеїв рекомендувала музеям у всьому світі не приймати виставкові експонати від установ, розташованих у Криму, до тих пір, поки не буде вирішено правовий статус регіону [75].

Значну роль щодо охорони культурної спадщини відіграє Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (далі – ІККРОМ). Статутом організації визначено основні функції ІККРОМ, а саме: інформаційна, консультаційна та навчальна, координаційна, а також надання сприяння та підтримки у сфері збереження і відновлення культурних цінностей [59]. Членом ІККРОМ може стати будь яка держава член ЮНЕСКО. Україна стала членом ІККРОМ на умовах, визначених Статутом Організації, шляхом ухвалення Закону «Про приєднання України до Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей» від 7 жовтня 2015 р. № 720-VIII [53]. В Україні було створено національну систему ІККРОМ у 2016 році. Головне завдання організації ІККРОМ в Україні – відродження власної реставраційної школи, впровадження в нашої державі новітніх реставраційних технологій та долучення українських фахівців до міжнародних проектів у сфері охорони культурної спадщини [9].

В умовах окупації частини території України та збройного конфлікту на сході країни зростає роль співпраці з Міжнародним комітетом Блакитного Щита (International Committee of the Blue Shield (далі – ICBS). ICBS – міжнародна організація, заснована Міжнародною радою архівів, Міжнародною радою музеїв, Міжнародною радою з охорони пам'яток та історичних місць і

Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ. Основною метою організації – захист культурних цінностей під час збройних конфліктів. Сьогодні національні комітети ICBS діють в окремих країнах.

В Україні Національний комітет Блакитного Щита було створено 21 лютого 2014 р.. На сайті ICOMOS його засновниками оприлюднено заяву Блакитного Щита про Україну, в якій «висловлено глибоку стурбованість питаннями збереження та захисту культурної спадщини, а також установ, в яких вона зберігається, та людей, які нею опікуються» [20]. На сьогодні якоїсь помітної активності Національного комітету Блакитного Щита в Україні щодо захисту культурної спадщини або вироблення відповідних законодавчих пропозицій не спостерігається.

Отже, важливу роль у сфері охорони культурної спадщини в Україні відіграють національні відділення міжнародних пам'яткоохоронних організацій такі як: ICOMOS, ICOM та ICKROM. Національні відділення міжнародних пам'яткоохоронних організацій в Україні координують свою діяльність з державними органами у сфері охорони культурної спадщини, привернення уваги міжнародної спільноти про порушення прав людини та виникнення загроз культурній спадщині. Співпрацює наша держави з Міжнародним комітетом Блакитного Щита, однак якоїсь помітної активності Національного комітету Блакитного Щита в Україні щодо захисту культурної спадщини в умовах окупації частини території України та збройного конфлікту на Донбасі не спостерігається.

2.2. Особливості міжнародного співробітництва України щодо захисту культурних цінностей

В контексті існування людської цивілізації під культурними цінностями розуміють предмети, що мають історичне, наукове, художнє й інше культурне значення [26, с. 10].

Сьогодні в Україні та й у всьому світі гостро стоїть проблема вивезення культурних цінностей за межі території держав. Випадки вивезення культурних цінностей України за межі території набирали обертів в умовах анексії АРК, ведення військових дій на сході України та повномасштабної війни.

Сучасна практика свідчить, що міжнародне співробітництво України щодо захисту культурних цінностей та норми міжнародного і національного законодавства, що забезпечують правове регулювання даного питання, містять чимало прогалин та колізій, є малоефективними та застарілими, тому потребують вдосконалення [29, с. 172].

Міжнародно-правова охорона культурних цінностей наразі передбачає встановлення такого характеру міжнародних відносин, який би забезпечив надійне раціональне використання, збереження і відновлення національних культур. В «Декларації принципів міжнародного культурного співробітництва» (1966 р.) відзначається, що «народи мають прагнути продовжити паралельний і, за змогою, одночасний розвиток усіх галузей культури, щоб забезпечувати гармонійну рівновагу між технічним і морально-інтелектуальним прогресом людства» [2, с. 101].

Визначальну роль у міжнародно-правовій охороні культурної спадщини відіграє ЮНЕСКО, яка на всесвітньому рівні координує міжнародне співробітництво у даній сфері.

Україна з багатими культурними традиціями активно включається в інтеграційні процеси в культурно-гуманітарній сфері. Ці позиції зафіксовані Декларацією про державний суверенітет України та Конституцією України [22].

Стаття 9 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року наголошує про те, що ратифікації підлягають певні види міжнародних договорів, у тому числі й ті, які стосуються питань передачі історичних та культурних цінностей українського народу. У випадку передачі об'єкта культурної спадщини з певних причин у власність іншій державі, то таке рішення оформляється через ухвалення Верховною Радою України відповідного закону про ратифікацію. Ця правова норма має загальнообов'язковий і принциповий характер. Двосторонні угоди, укладені Україною мають різноманітний спектр міжнародного культурного співробітництва, у тому числі щодо охорони, використання і повернення історичних пам'яток, творів мистецтва, архівів. Науковці ці угоди систематизують за критерієм рівня державних органів, які їх уклали:

- а) угоди, укладені на урядовому рівні;
- б) угоди, укладені на відомчому рівні.

До першої категорії відносять угоди загального характеру, предметом яких є міжнародне регулювання питань про культурне, науково-освітнє й інформаційне співробітництво [29, с. 171].

Прикладом може бути договір між Україною та Республікою Грузія укладений у 1993 р.. Про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу Відповідно якого сторони підтверджують прагнення розвивати контакти і зв'язки в галузі культури та мистецтва.

Аналогічним є договір про дружбу і співробітництво 1994 р. між Україною та Литовською Республікою в рамках якого, сторони сприяють розширенню зв'язків між відповідними органами з охорони пам'яток історії та культури обох держав, створюють відповідні умови для діяльності комісій для вивчення загальної культурної спадщини тощо.

На основі двосторонніх угод та міжнародних норм і стандартів обидві сторони вживають заходи із метою повернення культурних та історичних цінностей, які були незаконно вивезені або нелегальним чином опинилися на території іншої сторони [1, с. 113].

Будучи самостійною та незалежною, наша держава уклала понад 60 угод у галузі культурного співробітництва, які покликані сприяти вивченню народами історії, культури та заохоченню розвитку національного внеску у спільну культурну спадщину [56].

Події, які сталися в Україні у 2014 році породили чимало проблем – захист цивільного населення та цивільних об'єктів від нападів, захист права на мирне володіння власністю, захист дитинства, гуманітарні проблеми тощо. Не менш важливим є питання захисту його культурних надбань. Під загрозу потрапили тисячі пам'яток культурної спадщини, які відображають історію багатьох етносів, які проживали на території Кримського півострова та сходу України [15, с. 4].

В Україні в законодавчій сфері не сформовано ні методичної, ні практичної діяльності щодо захисту національних культурних цінностей під час збройного конфлікту [56].

Сьогодні на території АРК міститься 82 музеї і 17 у Севастополі, 24 у Донецькій і 23 музеї Луганській областях.

З музеїв і музейних фондів України вивезені тисячі матеріальних культурних цінностей. Найбільше старожитностей з українських архівів, музеїв і храмів ще й досі перебуває у музейних колекціях та в архівах Росії і Польщі, при цьому переговори з російською владою щодо повернення їх наразі фактично зупинені, а з поляками, переговори йдуть успішно [15].

Зважаючи на вище вказану проблему, Україна після отримання інформації про переміщення культурних цінностей із тимчасово неконтрольованих нею територій повинна негайно реагувати та негайно звертатись з проханням до ЮНЕСКО щодо взяття культурних об'єктів під охорону, та вимагати РФ припинити та компенсувати вартість незворотних втрат.

Також Українська держава повинна доводити до відома світову спільноту про проведення РФ археологічних розкопок на окупованій території АР Криму та домагатися негайного переміщення культурних цінностей із Криму, безпека

яких не гарантується. Хоча зрозуміло, що сьогодні російській агресії не має меж і вирішити цю проблему дуже складно. Для цього має бути надійна правова база, яка б дозволила домогтися збереження культурної спадщини, яка опинилася під загрозою в умовах окупації Криму.

Як стверджує Д. В. Мельник, Національній комісії України у справах ЮНЕСКО необхідно скласти списки культурної спадщини, які знаходяться в музеях Криму та з'ясувати правовий стан та історію їхнього походження. Необхідно звертатися до Генерального директора ООН з питань освіти, науки і культури щодо сприяння переміщення цінностей з окупованої території в Україну адже ці цінності є культурними цінностями Музейного фонду України. Сьогодні це є нелегким завданням, так як в Україні немає цілісної системи обліку музейних предметів, а облік ведеться кожним музеєм окремо [39].

Тісна співпраця України у сфері повернення та реституції втрачених та незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей налагоджена з Амстердамом. Основним документом, що регламентує це співробітництво є Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про культурне співробітництво від 15 лютого 1993 року [63].

В рамках двосторонньої співпраці України з Німеччиною здійснено низку напрацювань щодо змін до українського законодавства, що регулює процедуру повернення культурних цінностей [62].

Нові підходи та можливості міжнародної співпраці набули після підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом щодо запобігання боротьби з незаконною організованою або іншою діяльністю, а також із метою її попередження. Співробітництво між країнами спрямоване на вирішення міжнародних проблеми пов'язаних з контрабандою культурних цінностей [61, с. 136].

Має позитивно вплинути на захист культурних цінностей приєднання України до Другого протоколу Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, вчиненого 26 березня 1999

року в м. Гаазі. Значну роль відіграє співробітництво України з міжнародною неурядовою організацією «Блакитний щит».

В умовах повномасштабного вторгнення Росії на територію України та невідповідності нашої держави до практичних дій щодо збереження культурних цінностей, варто використати досвід Польщі та звертатись за консультаціями до Польського національного комітету Блакитного Щита, який діє з 2002 р. Місія Комітету складається з таких напрямків діяльності:

- допомога урядовим і громадським установам у сфері захисту пам'яток, які перебувають під загрозою;
- запобігання і профілактика деградації історичних цінностей;
- поширення знань про захист пам'яток, які перебувають під загрозою серед суб'єктів та спеціалістів, які приймають рішення, молоді та суспільства загалом;
- розробка методів захисту культурної спадщини, яка знаходиться під загрозою катастрофами, збройними конфліктами і стихійними лихами;
- співпраця у сфері обміну інформацією а також обміну спеціалістами;
- ведення моніторингу культурної спадщини;
- організація зустрічей, конференцій, курсів, майстерень для спеціалістів пов'язаних з захистом пам'яток [20].

Результати практичної діяльності країн-учасниць Гаазької конференції з питань збереження культурних цінностей в зоні збройного конфлікту показали, що Україна має отримувати методичну підтримку від національних комітетів та інституцій Австрії, Ватикану, Італії, Німеччини, Польщі, Швейцарії щодо: популяризації захисту культурної спадщини розташованої на сході країни; організації конференцій, семінарів для широких верств населення та управлінців з проблеми захисту культурних цінностей на випадок особливих загроз тощо [56].

Отже, охорона культурних цінностей на міжнародному рівні передбачає встановлення такого характеру відносин, які б забезпечили раціональне використання, відновлення та надійне збереження національних культур.

Україною за часів незалежності укладено велику кількість угод у галузі культурного співробітництва. Проте підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом відкрило нові можливості міжнародного співробітництва в боротьбі з кримінальною чи іншою незаконною організованою або іншою діяльністю та з метою її попередження. Заходи проведені щодо захисту культурних цінностей мають сприяти усуненню ряду як теоретичних так і практичних проблем у сфері міжнародного співробітництва України.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід правового забезпечення охорони культурної спадщини та можливості його використання в Україні

Охорона культурної спадщини в Україні потребує постійного удосконалення національного профільного законодавства з урахуванням норм міжнародного права. Запозичення зарубіжного досвіду видається необхідним тому, що в багатьох зарубіжних державах існують давні традиції вироблення державної політики з питань охорони культурної спадщини, ще з того часу, коли на українських теренах такої практики не існувало. Врахування зарубіжного досвіду дає змогу уникнути багатьох помилок, які були допущені пам'яткоохоронцями інших держав [64].

Запозичення досвіду нормативно-правового забезпечення охорони культурної спадщини європейських держав є доцільним у контексті наближення національного законодавства до законодавства ЄС.

Однак, врахування зарубіжного досвіду правового забезпечення охорони культурної спадщини не може відбуватися шляхом простого запозичення певних норм чи копіювання державної політики, оскільки кожна держава має свої національні традиції та правові особливості, які не спрацюють в українських умовах або можуть бути шкідливими для нашої країни. Відповідне застереження міститься в ст. 104 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка регламентує умови ліцензування. Дотримання положень цієї статті щодо процедури відбору сторони враховують законні цілі державної політики щодо збереження культурної спадщини [64].

Загалом вивчення зарубіжного досвіду правової охорони культурної спадщини слід розпочинати з урахуванням особливостей зарубіжних правових систем у цілому.

Досвід США справляє величезний вплив на формування сучасної культурної політики багатьох країн світу[28].

Так, у державах англосаксонського права склалася традиція залучення пам'яткоохоронців до вироблення й ухвалення превентивних рішень, які потенційно можуть впливати на культурну чи природну спадщину. У Великій Британії, США та деяких інших країнах пам'яткоохоронці беруть участь у плануванні на всіх етапах реалізації проектів, оскільки планування землекористування тісно пов'язується з ландшафтами, будь-яка виробнича діяльність в яких пов'язується з руйнуванням біологічного балансу й естетичного вигляду ландшафтів (сільськогосподарські, лісові, дорожні роботи) [4, с. 47].

Ще однією особливістю держав англосаксонського права є практична відсутність державного впливу на пам'яткоохоронну діяльність. Т. Катаргіна відзначає, що роль державного управління об'єктами культурної спадщини у Великій Британії не є визначальною, велику роль відіграють місцева влада і громадські організації. Місцевій владі надана територіальна охорона об'єктів, що передбачає створення охоронних територій, це має вагому суспільну підтримку [4, с. 48]. Водночас із власниками земельних ділянок, на яких знаходяться пам'ятки архітектури та археології, влада узгоджує всі суперечливі питання й компенсує витрати, яких зазнає власник через утримання й ремонт пам'ятки, зміну проектів будівництва тощо. У Великій Британії існує позитивний досвід державної та приватної співпраці. Із представниками приватного сектору укладають довгострокові контракти й угоди на надання послуг, а головною умовою є зобов'язання інвестиційного характеру [19, с. 89]. Як показує досвід Британії державно-приватне партнерство в галузі збереження культурної спадщини дає позитивний результат.

У англосаксонських країнах важливу роль відіграє політика стимулювання пам'яткоохоронної діяльності меценатством шляхом надання пільг. У другій половині XX ст. у США почали впроваджувати систему податкових пільг для власників об'єктів, які внесені до реєстру культурної

спадщини. Ці пільги надають можливість забезпечити охорону пам'яток, проводити ремонтні та реставраційні роботи [36].

У США та Великій Британії розвиненим є «третій сектор» – неприбуткові організації (далі – НПО). Існування таких організацій свідчить про формування на національному рівні культури «індивідуальної відповідальності». У середовищі захисників культурної спадщини прийнято також вважати, що найкращим способом збереження об'єктів культурної спадщини є їх активна експлуатація. Завдяки розвитку туризму об'єкти культурної спадщини мають значний економічний потенціал [73].

Акт про культурні цінності (Збройні конфлікти) [73] дозволив Великій Британії реалізовувати Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та протоколи до неї. Після Другої світової війни у британській армії був створений загін захисту культурних цінностей, що перебували на територіях ведення бойових дій [34, с. 20]. До цього підрозділу набиралися фахівці, метою яких було – забезпечення охорони культурних об'єктів і контакт із місцевою владою. Зважаючи на загрози об'єктам культурної спадщини на Донбасі досвід Великої Британії є корисним для України

Вивчення досвіду законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини держав англосаксонського права дає підстави стверджувати, що цей досвід хоча і має певні новації і може бути використаний в Україні, проте істотно відрізняється своїми правовими підходами та традиціями.

Більш корисним для нашої держави є досвід європейських країн в яких правова система та система державного управління схожі з українськими. Серед європейських країн варто виділити досвід Франції, Італії та Польщі. Обрані країни визначаються за кількома важливими критеріями. По-перше, усі вони є членами Європейського Союзу, а наша держава наближає національне законодавство до законодавства ЄС. По-друге, ці країни мають велику кількість пам'яток культурної спадщини та давні традиції законодавчого забезпечення їх охорони. По-третє, зазначені країни є унітарними, водночас надають

повноваження органам місцевого самоврядування у сфері охорони культурної спадщини, що вкрай актуально для нашої держави у контексті децентралізації влади.

Охорона культурної спадщини Франції сприймається як щось цілком зрозуміле й усталене. Міністерство культури Франції було створено у 1959 р. Головним його завданням було пропагування національного культурного надбання й розширення доступу громадян та іноземців до культурних цінностей започаткувавши в Європі «дні відкритих дверей» у музеях та історичних спорудах, дітям та молоді надавши безкоштовний доступ до них.

У Франції державний контроль за станом охорони, збереження й реставрації об'єктів культурної спадщини що внесені до реєстрів забезпечує Міністерство культури і комунікацій.

На відміну від України, охорона культурної спадщини у Франції, є функцією держави, органів місцевого самоврядування, власників і користувачів об'єктів, численних фондів і громадських організацій. В своїй діяльності вони регламентується спеціальним законодавством як суб'єктів публічного чи приватного права та законодавством у сфері охорони культурної спадщини [32, с. 21].

Кодекс культурної спадщини, що був ухвалений у 2004 році включив попередні закони, пристосувавши їх до нових умов та визначив культурну спадщину як «всі надбання рухомі та нерухомі, що перебувають у державній та приватній власності мають історичну, художню, археологічну, естетичну або науково-технічну цінність» [70]. При цьому нематеріальна культурна спадщина не може бути предметом правового регулювання вказаного Кодексу.

У Франції, як в багатьох державах світу та Україні, заборонено вивезення за кордон особливо цінних об'єктів культурної спадщини. Національні цінності можна вивезти за кордон лише тимчасово на підставі дозволу адміністративного органу з метою участі в культурному заході, для експонування на виставці або експертизи.

Підставою для вивезення за кордон (тимчасово чи на постійно) інших об'єктів культурної спадщини, які підлягають охороні може бути сертифікат виданий адміністративним органом [70].

Законодавство Франції досить жорстко реагує на будь-які дії чи бездіяльність власників. Наприклад, в разі загрози пам'ятки, а власник при цьому не вживає необхідних заходів для її збереження, то таку пам'ятку відповідно декрету Державної ради можуть передати у державну власність [70].

Значну роль у сфері охорони культурної спадщини відіграє Фонд культурної спадщини (Heritage Foundation). Він є некомерційною юридичною особою приватного права, а мета його спрямована на збереження національної спадщини.

У пам'яткоохоронній сфері Франції важливим напрямком реалізації приватних ініціатив є передача управління об'єктами культурної спадщини профільним компаніям. Також важливим є створення правового підґрунтя для активізації меценатської діяльності у сфері культури в Україні.

Як показує практика, власникам пам'яток надано дозвіл на риштуваннях під час проведення реставрації об'єктів розміщувати рекламу.

Варто відзначити, що значну роль у відновлені пам'яток культурної спадщини займає волонтерська робота. Тому досвід правового регулювання за участю волонтерів доцільно було б запровадити в Україні.

До країн, де правова охорона культурної спадщини також має багатовікову традицію, належить Італія, яка є одним зі світових лідерів за кількістю пам'яток культури національного й світового значення. Ця країна очолює список ЮНЕСКО, володіючи 40 % світової спадщини [70]. В ній розташовано більше 500 тис. охоронюваних державою пам'яток архітектури, а державні витрати на їх утримання складають 0,5 % ВВП [17, с. 6].

У національному правовому полі Італії регулювання збереження та охорона культурної спадщини представлене конституційними положеннями, законами, законодавчими декретами, регіональними актами. Головною особливістю, як і у Франції, є наявність кодифікованого акта, яким

охоплюються основні засади та конкретні аспекти пам'яткоохоронної діяльності, що спираються на національні закони та норми міжнародного права [32, с. 107].

Дослідники зауважують, що італійський правовий режим охорони культурних цінностей ґрунтується на тому, що спадщина насамперед належить громаді [68, р. 3].

Охорона культурної спадщини гарантується Конституцією Італійської Республіки (*Costituzione della Repubblica Italiana*). Відповідно ст. 9 Конституції Республіка сприяє розвитку культури, захищає природний ландшафт та історико-мистецьку спадщину нації. Отже, культурна спадщина є частиною ідентичності нації, і всі члени національної спільноти зростають в культурному плані, споживаючи плоди культурної спадщини, а це, сприяє «повному розвитку людської особистості» [31].

Стаття 117 Конституції наголошує, що до питань виключної законодавчої компетенції держави належать, у тому числі, «s) охорона культурної спадщини (*beni culturali*)». Регуляторна влада належить державі, якщо вона не делегує її регіонам [72].

Регіони вирішують самостійно організаційні та фінансові питання. Така політика держави дозволяє залучати до співучасті у справі збереження культурного надбання країни кожен регіон та його мешканців. Комітети у справах культури адміністративних центрів регіонів підключаючи громадські організації приймають відповідні акти. Основну роль на місцях виконують муніципалітети, зокрема муніципальні департаменти культури.

В державі законодавчим декретом № 42 від 22 січня 2004 року був затверджений консолідований Кодекс культурної спадщини і ландшафту (*Codice dei beni culturali e del paesaggio*) [31, с. 107], який містить 184 статей і Додаток.

Кодекс підкреслює важливість охорони та примноження культурної спадщини Італії для самобутності італійського народу та розвитку культури (ст. 1 (2)). Кодексом встановлено, що забезпеченням охорони та збереженням

культурної спадщини, сприянням громадському користуванню нею та її розвитком опікується держава, регіони, столичні райони, провінції й муніципалітети, інші публічні органи та приватні власники (ст. 1 (3),(4),(5)).

До культурних цінностей кодекс відносить нерухомі та рухомі предмети мистецтва, історії, археології, антропології, архіви та бібліотеки, музеї, картинні та художні галереї та інші цивілізаційні цінності, що становлять інтерес відповідно до закону (ст. 2(2), 10(2)). До ландшафтних активів Кодекс включає споруди та зони (ділянки), наділені історичною, культурною, природною, морфологічною та естетичною цінністю (ст. 2(3), 134).

В Кодексі затверджено обов'язок уряду щодо здійснення функцій та регулювання діяльності, пов'язаної із виявленням на основі відповідних дослідницьких процедур, цінностей, що належать до культурної спадщини наділивши відповідними повноваженнями Міністерство культурної спадщини та культурної діяльності.

Міністерство за участю регіонів та інших територіальних органів управління забезпечує каталогізацію культурних цінностей. Усі дані щодо об'єктів культурної спадщини повинні бути зібрані у Національному каталозі культурних цінностей (ст. 17) [31, с. 110].

На практиці каталогізацію культурної спадщини Італії нині здійснює Центральний Інститут каталогізації та документації [79], створений у 1969 р. Каталогізація полягає у реєстрації, класифікації та описі всіх типів культурних цінностей із метою популяризації знань і документування відповідних властивостей об'єктів, фіксації всієї необхідної інформації.

Для об'єктів культурної спадщини, які є власністю приватних організацій чи осіб, Кодекс встановлює використання сертифікату «Декларація культурного інтересу». Влада видає такі декларації та веде їх он-лайн реєстр (ст. 10, 11, 13 та ін.). Слід зазначити, що декларуванню не підлягають об'єкти культурної спадщини, якими володіють держава чи регіони, оскільки вони в будь-якому випадку будуть знаходитися під охороною, незалежно від можливої зміни форми власності у майбутньому.

Відповідно ст. 121 (1) Кодексу регіонам та іншим державним територіальним утворенням дозволено укласти фінансові угоди з фондами для здійснення заходів, спрямованих на захист культурної спадщини.

Кодексом регулюються також питання контролю і захисту, державного нагляду що стосуються будь-яких форм матеріального втручання у культурні цінності та ландшафтні зони, що знаходяться під охороною, ландшафтного планування, питання комерційної діяльності на охоронюваних культурних ділянках пов'язані з порушенням цього законодавчого акта.

Отже, для нашої країни кориснішим є досвід європейських країн континентального права, тому, що їх система державного управління та правова система схожа з українською. Такі європейські країни як Франція та Італія мають велику кількість пам'яток культурної спадщини і в них давно існують традиції законодавчого забезпечення охорони. Тому, за результатами аналізу зарубіжного досвіду слід ухвалити загальнодержавну програму захисту культурної спадщини, кодифікувати національне пам'яткоохоронне законодавство а також реалізувати комплекс заходів, спрямованих на захист пам'яток національного й місцевого значення.

3.2. Проблеми та стратегія міжнародного співробітництва у сфері охорони та збереження культурної спадщини

Національна історико-культурна спадщина є одним з головних чинників формування української національної ідентичності та відродження духовності українського народу. Шанобливе ставлення до історії та культури, збереження та раціональне використання об'єктів історико-культурної спадщини з боку держави та громадськості має позитивний вплив на міжнародний імідж України [3, с. 87].

На сьогоднішній день в Україні стан охорони культурної спадщини є незадовільним. За час окупації Росією території України, більше десятка тисяч об'єктів культурної спадщини пограбовані та зруйновані.

Вирішення питань збереження культурної спадщини залежить від достатнього розвитку певних принципів. В першу чергу це наявність розвинутого законодавства, яке забезпечує функціонування даної сфери державного управління. Для України доцільною є увага досвіду провідних країн світу в цій сфері. Варто зазначити, що в країнах заходу законодавча база створювалась поступово. Тенденції, які виникли під час формування руху на захист пам'яток і традиції та які існували в суспільстві щодо збереження культурних об'єктів, поширювались, закріплювались та набували силу закону.

В Україні конституційні засади охорони, використання, відновлення української культурної спадщини ґрунтуються на загальновизнаних принципах збереження, відкритості та загальнодоступності об'єктів культурної спадщини, забороні їх незаконного відчуження, вивезення за межі України, повернення на Батьківщину незаконно вивезених об'єктів [1]. Державна політика в межах Конституції та Закону України має за мету створення умов для організації правового, фінансово-економічного та науково-практичного забезпечення в інтересах динамічного соціально-економічного, культурного і духовного розвитку країни.

Для збереження нерухомої культурної спадщини державна політика України має бути пов'язана з національною культурною політикою та політикою сталого розвитку регіонів країни у сфері охорони і збереження об'єктів культурної спадщини, а саме:

- гармонізації національного законодавства з міжнародним;
- заохочення наукових та науково-технічних досліджень у даній сфері;
- інтеграції з питань охорони і збереження об'єктів культурної спадщини до загальних програм культурного та соціально-економічного розвитку держави;
- консолідації зусиль щодо створення умов для виявлення, охорони, збереження і популяризації об'єктів культурної спадщини;
- постійного моніторингу стану охорони і збереження об'єктів культурної спадщини;

- удосконалення різноманітних інструментів, зокрема правових, інституційних та фінансових щодо впровадження дієвої системи охорони культурної спадщини;
- підвищення кваліфікації кадрів у сфері охорони і збереження об'єктів культурної спадщини;
- орієнтування на сучасні міжнародні стандарти у сфері охорони і збереження об'єктів культурної спадщини та ін.
- залучення недержавних інвестицій та міжнародної-технічної допомоги.

Сучасний стан пам'яток культури знаходиться в незадовільному стані що свідчить про те, що система органів державної влади не забезпечує належного управління у сфері охорони, захисту та збереженні історико-культурної спадщини. Ряд повноважень дублюється, що і знижує ступінь відповідальності за їх виконання. Також існує брак системності та координації в діяльності органів державної влади що заважає ефективності виконання нагальних робіт зі збереження історико-культурної спадщини [46, с. 68]

Організація заходів з охорони культурної спадщини в державі здійснюється як за рахунок коштів, що передбачаються на виконання низки державних цільових програм, так і за рахунок цільових субвенцій та позабюджетних коштів, що залучаються під час виконання окремих регіональних проектів. Проте в нашій державі не створені відповідні правові умови для залучення інвестицій до справи охорони пам'яток. Через низьку фінансову спроможність користувачів та власників зазначених об'єктів необхідно вирішувати проблеми збереження історико-культурної спадщини на урядовому рівні та на рівні центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування за допомогою відповідних організаційних та економічних заходів, забезпечити механізм заохочування тих, хто фінансово підтримує або здійснює безпосередньо роботи на всіх об'єктах історико-культурної спадщини.

Слід нагадати, що в середині 90-х років минулого століття в Україні розпочала свою роботу Програма відновлення визначних пам'яток історії та культури, які за різних історичних обставин були втрачені. В рамках цієї програми були втілені в життя суспільно значимі та резонансні проєкти відновлення Михайлівського Золотоверхого та Успенського соборів Києво-Печерської лаври, церкви Богородиці Пирогощі, пам'ятника княгині Ользі в Києві, Володимирського собору у Севастополі тощо. Згодом ця програма була скасована і масштабних робіт по відновленню втрачених пам'яток культури особливого значення не проводилося.

С. І. Кот вважає, що сьогодні існує необхідність повернутися до ключових ідей даної програми відновлення визначних пам'яток культури і поновити її на новому рівні з урахуванням існуючої міжнародної практики, умов дерегуляції і збільшення повноважень органів місцевого самоврядування та досвіду державно-приватного партнерства [25, с. 27].

Як показує досвід провідних країн світу, навіть за умови максимально можливого бюджетного фінансування та найсприятливіших економічних показників, держава, не може самотійно покривати всі витрати, необхідні для належного утримання культурно-історичної спадщини. Випадки виділення коштів на збереження чи відновлення об'єктів культурно-історичної спадщини в Україні окремими бізнесменами, фінансово-промисловими групами та підприємствами відповідних мають переважно спорадичний характер. Незважаючи на всі дискусії про необхідність матеріального стимулювання в цій галузі – створення системи податкових пільг для меценатства та благодійництва, у цьому напрямі жодних практичних кроків не зроблено [8, с. 98].

Крім того, на формування організаційної структури захисту пам'яток впливають фактори не лише економічного, але й політичного характеру. Часті зміни політичного керівництва відображаються і в системі державного регулювання збереженням історико-культурного надбання. Це пов'язано передусім з процесами адміністративної реформи, централізації та

децентралізації. Так, надмірна децентралізація створювала бюрократичні перепони там, де необхідне було швидке вирішення проблеми.

Формування концептуальних положень та розвиток на їх основі практичної діяльності із забезпечення збереження пам'яток історії та культури залежить і від наявності в суспільстві високого рівня гуманітарної освіти, популяризаторських заходів та широкого спектра інформаційних джерел, використання наукового потенціалу фахівців та від рівня їх професійної підготовки, які задіяні в цій сфері. Державному службовцю, який працює у сфері захисту надбань культури та історії, необхідна широка спеціалізація – це і знання з історії, мистецтва, археології, архітектури, і достатня підготовка з питань фінансового контролю, бюджету, управління персоналом, планування проектів тощо. Важливою є і наявність підготовки із законодавчих основ.

Україна налагоджує тісне співробітництво у сфері збереження культурної спадщини з Європейськими країнами. У рамках такого співробітництва розвивається культурний обмін та співробітництво у сферах музейної справи, народної творчості, театрального, образотворчого мистецтва, охорони і реставрації пам'ятників й інших об'єктів культурно-історичної спадщини. Прикладом може бути підписання Програми співробітництва між Міністерством культури України і Міністерством культури Естонської Республіки на 2017-2021 р.р. Стаття 12 Програми наголошує про співпрацю у сфері збереження та відновлення культурної спадщини шляхом сприяння обміну досвідом, встановленню прямих контактів між установами та організаціями, в дружніх країнах [54].

Важливу роль відіграє співробітництво України з Польською Республікою. Так у Львові завершилася трирічна реставрація Домініканського собору, реалізована коштом міста (11 млн грн) та Національного інституту польської культурної спадщини за кордоном «Полоніка» (4,5 млн грн). Завдяки цим коштам у храмі замінено дах, перекриття, відреставровано вікна та вітражі, відновлено 4 скульптури на фасаді та елементи фігур, які мали металеву позолоту. Собор є об'єктом світової спадщини ЮНЕСКО. Також отримав грант

обсягом 180 тис. євро Івано-Франківськ на реалізацію проєкту «Дослідження та збереження єврейської культурної спадщини на прикордонній території». Фінансування здійснювалося в межах Програми транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2014–2020» [50].

Значну роль відіграє співробітництво щодо відновлення туризму в Україні. Так, цікавою була ініціатива щодо створення туристичного маршруту від Франції до України, який включатиме місця, де бував і творив Оноре де Бальзак. До маршруту, включено маєток Ганських у Верхівні. Проєкт «SMAR.T.OURISM», який передбачив розробку спільного транскордонного тематичного маршруту замками Карпат в районах Сату-Маре (Румунія) і Закарпаття (Україна), став одним із переможців 3-го конкурсу Програми транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2014–2020». Загальний бюджет проєкту становив 337 тис. євро, з яких 143 430 євро виділено Україні. Партнерами проєкту виступили: Асоціація розвитку міжсоціальної культури повіту Сату-Маре (Румунія), КП «Асоціація регіонального розвитку «Закарпаття» Закарпатської обласної ради та Оноківська сільська рада (Україна). Ініціатива мала на меті підвищення туристичного потенціалу прикордонних районів [50].

Також за підтримки Європейського Союзу у гірських селах Львівщини Лімна і Бітля, створено туристичні центри бойківської культури. Ініціатива реалізується у рамках проєкту «TourTurka 2.0» вартістю 10,4 млн грн. Кошти будуть витрачатися на повну реконструкцію, відкриття музеїв бойківської культури, фотозони, проведення майстер-класів. Для розважання гостей створені народні колективи, для яких закуплять музичні інструменти – сопілки, скрипки, трембіти [50].

У 2022 році Посольством Сполучених Штатів Америки планувалося проведення ряд конкурсів в Києві на отримання гранту від Посольського фонду США зі збереження культурної спадщини (Фонд AFSP). Мета програми Фонду

AFCP – збереження історичних будівель та пам'яток, археологічних об'єктів, музейних колекцій тощо.

Варто зазначити, що за 20 років своєї діяльності Посольським фондом США зі збереження культурної спадщини інвестовано 1.7 мільйона доларів у 18 проєктів реставрації культурної спадщини в Україні. За результатами програми грантів AFCP у 2021 році Посольством США у рамках проєкту профінансовано:

1. Вінницький обласний краєзнавчий музей: Збереження етнографічних об'єктів, пов'язаних з українським композитором XIX століття Миколою Леонтовичем (\$27,917).

2. Луганська область, Громадська організація «Вибір» з: Документування пам'яток архітектури Луганської області (\$17,285) [47].

Таким чином, виділяють декілька головних принципів, які зумовлюють ефективну реалізацію державної політики у сфері збереження історико-культурної спадщини. Це в першу чергу чітке розвинуте законодавство, скоординована діяльність органів державної влади всіх рівнів та прозора система фінансування. Проте варто констатувати, що в Україні недостатня системність та неефективна координація роботи органів влади різних рівнів у сфері збереження історико-культурної спадщини робить неможливим забезпечення комплексного державного управління в даній сфері. Розв'язання проблем у сфері збереження історико-культурної спадщини, не можливе лише за умов спільних дій органів державної влади, місцевого самоврядування, недержавних громадських організацій та громадськості. Необхідні вдосконалення законодавства з питань історико-культурної спадщини (зокрема прийняття законів, які регулюють соціально-економічний розвиток довкілля й обов'язково включають пункти про збереження та охорону історико-культурної спадщини з боку місцевих органів влади), налагодження механізмів надання коштів, спрямованих на збереження пам'яток, підтримка дослідницьких проєктів у цій сфері як на національному, на регіональному та міжнародному рівнях. Створення єдиної системи управління забезпечить ефективну реалізацію

політики щодо збереження та розповсюдження надбань українського народу, його історико-культурної спадщини. Саме в такому напрямі слід розвивати управління діяльністю у сфері збереження та охорони історико-культурної спадщини.

ВИСНОВКИ

У бакалаврському дослідженні вирішено актуальне завдання, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні й розробці практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення механізмів міжнародного співробітництва у сфері збереження культурної спадщини в Україні. Отримані результати дали підстави сформулювати висновки та розробити рекомендації, що мають теоретичне й практичне значення.

1. Встановлено, що в наукових публікаціях з цієї тематики в міжнародному та національному праві використовують такі базові поняття як: «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурні надбання» та ін. Поділяючи точки зору дослідників більш вживаними є поняття «культурна спадщина» та «пам'ятка».

2. Визначено об'єкти, що належать до культурної спадщини які діляться за двома критеріями: видами і типами. Виділяють такі види культурної спадщини: археологічні; історичні; об'єкти архітектури та містобудування; об'єкти садово-паркового мистецтва; об'єкти монументального мистецтва; ландшафтні; об'єкти науки і техніки. За типами: комплекси (ансамблі); визначні місця; споруди (витвори).

3. Україна імплементувала ряд міжнародних норм і стандартів щодо захисту культурної спадщини в національне законодавство, але українське законодавство потребує подальших змін з метою протидії знищенню, руйнуванню та викраденню об'єктів культурної спадщини в Україні.

4. Доведено, що співпраця України з ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями сприяє не лише розвитку міжнародного співробітництва, а й зміцненню національного інтелектуального потенціалу його інтеграції в світові культурно-освітні процеси та ін. У сфері охорони культурної спадщини в Україні важливу роль відіграють національні відділення міжнародних пам'яткоохоронних організацій такі як: ІКОМОС, ІКОМ та ІККРОМ. Зростає роль співпраці нашої держави з Міжнародним комітетом Блакитного Щита,

однак якоїсь помітної активності Національного комітету Блакитного Щита в Україні в умовах окупації частини території України та збройного конфлікту на Донбасі не спостерігається.

5. Міжнародно-правова охорона культурних цінностей передбачає встановлення такого характеру міжнародних відносин, який би забезпечив надійне збереження і відновлення національних культур. Україною за часів незалежності укладено понад 60 угод у галузі культурного співробітництва. Проте підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом відкрило нові можливості міжнародного співробітництва в боротьбі з кримінальною чи іншою незаконною організованою або іншою діяльністю, а також із метою її попередження.

6. Проаналізовано досвід європейських країн Франції та Італії. Вказані властивості формування інституційно-правової системи захисту культурної спадщини в цих країнах становлять інтерес для України в аспекті благодійних внесків громадських організацій, у питаннях професіоналізації пам'яткоохоронної діяльності, залучення додаткового фінансування за рахунок налагодження державно-приватного партнерства, а також кодифікації відповідного законодавства.

7. В результаті аналізу системи охорони культурної спадщини України виявлено неготовність національної пам'яткоохоронної справи до існування без адміністративної, фінансової підтримки та державної опіки. Розроблено пропозиції та практичні рекомендації щодо налагодження міжнародного співробітництва у сфері збереження культурної спадщини в Україні. Для цього потрібно створити дієву вертикаль, яка б при чіткому виконанні визначених функцій була б пристосована до нових внутрішніх і зовнішніх умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Акуленко В. І. Двосторонні договірні відносини України в сфері охорони і повернення культурних цінностей. *Економіка і право*. 2010. №8. С.111-118.
2. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України: монографія. Київ: ТОВ «ВО «Юстініан», 2013. 616 с.
3. Аносова В. С. Сучасні підходи до вирішення проблем збереження культурної спадщини України. *Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць*. 2018. № 4. С. 87-90.
4. Береговський О. Б. Окремі аспекти організації вивчення та збереження культурної спадщини. Порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду. Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України. Матеріали конференції (18-19 квітня 2002 р.). Київ : Стилос, 2002. С. 41-48.
5. Білинська М. М. Культура // Енциклопедія державного управління: у 8 т. / [Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук. ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.]. – Т. 1: Теорія державного управління / [наук. ред. кол.: В. М.Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін.]. Київ: НАДУ, 2011. С. 327-329.
6. Бітковський В.О. До питання про значення та соціальні функції пам'яток культурної спадщини. *Праці Центру пам'яткознавства*. Вип. 19. Київ, 2011. С. 21-39.
7. Богуславский М. М. Ценности в международном обороте: правовые аспекты. Москва : Юристъ, 2005. 427 с.
8. Буковський І. В. Сучасні проблеми управління охороною культурної та історичної спадщини України. *Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць*. 2016. № 9. С. 96-99.

9. В Україні створено національну систему ІККРОМ. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245113217&cat_id=244913751(дата звернення: 05.02.2022).
10. Волошин Ю. О. та ін. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство держав. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 35-41.
11. Волошин Ю., Єпіфанов О., Марцеляк О. та ін. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство держав. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. №2. С. 35-41.
12. Древаль Ю. Д. Діяльність ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини. *Державне будівництво*. 2014. № 1. С. 1-10.
13. Єпіфанов О. В. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини: поняття та видова характеристика. *Вісник Маріупольського державного університету серія: право*. 2016. Вип. 12. С. 35-41.
14. Загальна декларація прав людини. – Київ : Право : Українська Правнича Фундація, 1995. 12 с.
15. Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, Д. О. Коваль та ін.; за заг. ред. А. П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, КИТ, 2016. 72 с.
16. Зорінець С. Ю. Україна в ЮНЕСКО: перспективи співробітництва та діяльність щодо внесення об'єктів до списку всесвітньої спадщини. *Вісник Маріупольського державного університету серія: філософія, культурологія, соціологія*. 2015. Вип. 9. С. 7-14.
17. Иванкина Е. В. Реформирование системы управления особо ценными национальными объектами и объектами выдающейся универсальной ценности из списка ЮНЕСКО. РАНХиГС. Москва, 2017. С. 9.

18. Керівні настанови до імплементації конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : зб. док. / М-во культури України, Укр. центр культ. дослідж. ; упоряд. К. В. Гончарова ; пер. з англ. Т. О. Кулініч. Київ : [б. и.], 2018. 233 с.
19. Клюба Я. М. Особливості пам'яткоохоронного законодавства європейських країн на прикладі організації збереження археологічної спадщини. Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України. Матеріали конференції (18-19 квітня 2002 р.). Київ : Стилос, 2002. С. 88-94.
20. Ключ Л. Програма «Блакитного Щита» реагування, допомоги, порадиництва для культурної спадщини, яка знаходиться під загрозою. Практичні аспекти. URL: <http://195.78.68.75/mincult/doccatalog/document?id=375118> (05.02.2022).
21. Конвенции и Рекомендации ЮНЕСКО по вопросам охраны культурного наследия : сб. док. – М. : [б. и.], 1990. С. 42-43.
22. Конституція України. Чинне законодавство станом на 1 листопада 2021 р. : Офіц. текст. Київ: Алерта, 2021. 80 с.
23. Копієвська О. Р. Всесвітня культурна спадщина: регулювання міжнародним правом. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2006. Вип. 33. С. 25–30.
24. Кот С. Теоретичні проблеми пам'яткознавства. Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика / НАН України, Ін-т історії України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. Київ 2007. С. 35-37.
25. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України (Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» 18 квітня 2018 р.). Київ. 2018. С. 3-42.

26. Кот С. І. Культурні цінності поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури. *Праці центру пам'яткознавства* : зб. наук пр. 2011. Вип. 20. С. 10-27.
27. Кот С. І. Пам'ятка чи пам'ятник? *Пам'ятки України*. 1988. № 4. С. 27–30.
28. Культурна сфера в країнах Європи та її правове регулювання. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11203/> (дата звернення: 05.02.2022).
29. Курдюкова В. С. Особливості міжнародного співробітництва України щодо захисту культурних цінностей. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 170-172
30. Литвин С. Х. Міжнародна правова база захисту культурної спадщини України в умовах військового конфлікту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 2. С. 39-41.
31. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення захисту культурної спадщини в Італії. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5. Ч. 3. С. 107-112.
32. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини у Франції: досвід для України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 18-27.
33. Мазур Т. В. Імплементція в законодавство України міжнародно-правових норм ООН та ЮНЕСКО щодо охорони культурної спадщини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С.110-118.
34. Мазур Т. В. Інституційно-правове забезпечення захисту об'єктів культурної спадщини у Великій Британії. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 5 (39). С. 17-20.
35. Мазур Т. В. Нормотворча діяльність Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць у сфері захисту світової культурної спадщини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 1. С. 32-36.
36. Мазур Т. В. Организационно-правовое обеспечение сохранения культурного наследия в США. *Legea și viața*. 2020. Martie. С. 48-52.

- 37.Мазур Т. В. Правове забезпечення діяльності Українського національного комітету ІКОМОС у сфері охорони культурної спадщини. Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Факультет міжнародних відносин. Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина. Київ : Національний авіаційний університет, 2020. С. 189-194.
- 38.Мазур Т. В. Правовий статус громадських об'єднань та окремих громадян у сфері охорони культурної спадщини України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 8-20.
- 39.Мельник Д. В. Проблеми збереження культурно-історичних пам'яток України в умовах окупації Криму. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/archive/...> (дата звернення: 05.02.2022).
- 40.Мещеряков В.В. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах: автореф. дис. ...канд. н.держ.упр.: 25.00.02 / НАДУ. Київ, 2016. 20 с.
- 41.Мищак І. М. Деякі питання удосконалення контрольної функції парламенту. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. №3. С. 37-43.
- 42.Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини. Київ : Фенікс, 2008. 176 с.
- 43.Об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=245264015 (дата звернення: 05.02.2022).
- 44.Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів / Держ. Науково-дослідний ін-т теорії та історії архітектури та містобудування, Київський науково-методичний центр по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій. Київ : АртЕк, 2002. 134 с.

- 45.Пількевич В. Культурні та природні пам'ятки Європи у списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що знаходиться під загрозою. *Європейські історичні студії*. 2019. № 12. С. 127-132.
- 46.Поливач К. А. Культурна і природна спадщина у контексті цілей сталого розвитку України. *Український географічний журнал*. 2017. № 4. С. 62-70.
- 47.Посольський Фонд США зі збереження культурної спадщини. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/education-culture-uk/u-s-ambassadors-fund-uk> (дата звернення: 05.02.2022).
- 48.Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21 верес. 1999 р. № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> (дата звернення: 05.02.2022).
- 49.Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини»: Закон України від 16.12.2004 № 2245-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-15> (дата звернення: 05.02.2022).
- 50.Про культурне співробітництво України із зарубіжними країнами у січні 2021 року (оглядова довідка за матеріалами преси, інтернету та неопублікованими документами). 2021 р. Випуск 2/2. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/infocentr/culturene_spivrobitnitstvo_ukraini/2021/s_piv_02_21.pdf. (дата звернення: 05.02.2022).
- 51.Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17/ed20140401> (дата звернення: 05.02.2022).
- 52.Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 05.02.2022).
- 53.Про приєднання України до Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей: Закон України від 07.10.2015 № 720-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 47. Ст. 437.

54. Програма співробітництва між Міністерством культури України і Міністерством культури Естонської Республіки на 2017-2021 роки. Прийняття від 03.04.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_002-17#top (дата звернення: 05.02.2022).
55. Прокаєва В.В. Роль ЮНЕСКО у збереженні культурних надбань людства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 103(1). С. 209-217.
56. Рутковська О. До питання міжнародної підтримки щодо захисту культурних цінностей Східної України в зоні збройного конфлікту. URL: <http://lostart.org.ua/ua/research/413.html> (дата звернення: 05.02.2022).
57. Співробітництво України з ЮНЕСКО. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/aboutukraine/international-organizations/unesco> (дата звернення: 05.02.2022).
58. Статут Всеукраїнської громадської організації «Український комітет ради музеїв «ІКОМ». URL: <http://icom.in.ua/stutut-icom-ukrayini/> (дата звернення: 05.02.2022)
59. Статут Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей : Міжнародний документ. 29.11.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928_001 (дата звернення: 05.02.2022).
60. Статут Українського національного комітету Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць. URL: <http://icomosua.blogspot.com/p/blog-page.html> (дата звернення: 05.02.2022).
61. Томас Ж. Ю. Міжнародні стандарти та співробітництво в кримінальному провадженні щодо контрабанди культурних цінностей. *Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту*. 2014. №28. С.133-136.
62. У Мінкультури обговорили питання повернення та реституції втрачених та незаконно переміщених культурних цінностей. URL: <http://cultsprotyv.org.ua> (дата звернення: 05.02.2022).
63. Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про культурне співробітництво від 15 лютого 1993 року. Міжнародний

документ від 15.02.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_056.
(дата звернення: 05.02.2022).

64. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ. 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011. (дата звернення: 05.02.2022).

65. Українські об'єкти у Попередньому списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. URL: <https://lowcost.ua/ukraine-unesco/> (дата звернення: 05.02.2022).

66. Холодок В.Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / Холодок В.Д. Харків, 2014. 235 с.

67. Шестак В. С. Впорядкування понятійного апарату в сфері охорони культурної спадщини як напрямок удосконалення реалізації обов'язків держави з її охорони. *Форум права*. 2010. № 4. С. 953-959.

68. Bottazi F., Pizzicanella F. I beni culturali e il paesaggio. Bologna : Zanichelli, 2007. Р. 3.

69. Charter for the conservation of historic towns and urban areas (Washington Charter 1987). URL: https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf (дата звернення: 05.02.2022).

70. Code du patrimoine. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/503208>. (дата звернення: 05.02.2022).

71. Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. (1970). Paris.(n.d.). URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.htm (дата звернення: 05.02.2022).

72. Corte Costituzionale 29 December 1982, No. 239, Foro It., 1983, I. URL: [https://www.jstor.org/journal/foroital?](https://www.jstor.org/journal/foroital?refreqid) refreqid =

excelsior%3A3132bc70eb1fc1b1c80d8a9588f8f47d (дата звернення: 05.02.2022).

73. Cultural Conservation. The Protection of Cultural Heritage in the United States / Coord. by Ormond H. Loomis. Library of Congress. Washington, 1983. 123 p. (дата звернення: 05.02.2022).
74. Huxtable A. L. Good bye history, hello hamburger. Washington : Preservation Press, 1986. 197 p. (дата звернення: 05.02.2022).
75. ICOM висловив підтримку зусиллям України щодо захисту культурної спадщини на тимчасово окупованій території АР Крим. 08.11.2017 р. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245300882&cat_id=244913751 (дата звернення: 05.02.2022).
76. ICOMOS principles for the preservation and conservation/restoration of wall paintings. Ratified by the ICOMOS 14th General Assembly in Victoria Falls, Zimbabwe, in 2003. URL: https://www.icomos.org/charters/wallpaintings_e.pdf (дата звернення: 05.02.2022).
77. ICOMOS України вважає проект закону про охорону культурної спадщини невдалим та недоцільним. Музейний простір. 2016. 7 лютого. URL: <http://prostir.museum.ua/post/36550> (дата звернення: 05.02.2022).
78. International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (the Venice charter 1964). URL: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (дата звернення: 05.02.2022).
79. Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione. URL: <http://www.iccd.beniculturali.it/> (дата звернення: 05.02.2022).
80. Principles for the Preservation of Historic Timber Structures. Adopted by ICOMOS at the 12th General Assembly in Mexico, October 1999. URL: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/wood_e.pdf (дата звернення: 05.02.2022).